

УДК 027.54.081:37](477-25)

Віта Вербова,
науковий співробітник відділу
наукової інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Вибіркове розповсюдження інформації: теорія та досвід впровадження в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Аналізується теоретичний підхід до проблеми вибіркового розповсюдження інформації в Україні та зарубіжних країнах. Висвітлено результати діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського із впровадження системи вибіркового розповсюдження інформації для інформаційно-бібліографічного забезпечення індивідуальних та групових абонентів; окреслено перспективні напрями роботи.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, вибіркоче розповсюдження інформації, інформаційні потреби, групові абоненти, індивідуальні абоненти.

Важливим завданням наукових бібліотек як установ, які відіграють важливу функцію у формуванні національних інформаційних ресурсів, є "забезпечення наукового пізнання, яке реалізується шляхом кумуляції, збереження та надання користувачам інтегрованого й систематизованого знання" [19, с. 98]. У цьому процесі провідне місце посідає бібліографічне інформування (БІ) — систематичне забезпечення абонента бібліографічними відомостями відповідно до його довготривалих запитів. За цільовим призначенням БІ класифікують на: індивідуальне (обслуговування окремого користувача), групове (задоволення запитів групи абонентів, інформаційні потреби яких подібні) та масове (інформування широкої аудиторії щодо соціально значущих тем) [5, с. 28—29]. У свою чергу, ці види поділяються на диференційоване і недиференційоване інформування. У практиці інформаційно-бібліографічної діяльності особливу увагу приділяють диференційованому, адже в його основу покладено індивідуальний, чітко сформульований запит, для задоволення якого необхідна найбільш релевантна інформація. Це завдання покликане вирішувати система вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ), розроблена для поширення даних про поточні надходження документів відповідно до постійно діючих інформаційних запитів (профілів) з обов'язковим зворотним зв'язком для їхньої корекції [6, с. 15]; надання користувачам згідно із запитом документальних джерел або їх копій. Основною метою системи ВРІ є підтримка знань учених і фахівців на рівні досягнень вітчизняної та світової науки, техніки, технологій, створення умов для інтенсивного розвитку різних сфер діяльності тощо.

Аспекти, пов'язані з розробкою та функціонуванням системи ВРІ в галузі педагогіки, недостатньо висвітлено в науковій літературі і спеціальних дослідженнях, що й зумовлює актуальність тематики.

Початком впровадження цього виду інформаційного забезпечення науковці вважають 1957 р., а термін введено в обіг у 1958 р., він визначає "службу в організації, яка займається направленням нових елементів інформації, що отримуються з будь-якого джерела, в такі відділи організації, де ймовірність їх використання для поточної роботи або зацікавленість у ній найбільш висока" [7, с. 94].

У практиці інформаційної діяльності СРСР, і України зокрема, система ВРІ широко застосовувалася із 60-х рр. XX ст. Цьому сприяла постановою Ради Міністрів СРСР "Про загальнодержавну систему науково-технічної інформації" 1966 р., в якій рекомендовано центральним, галузевим інформаційним органам розробити і впровадити ВРІ для задоволення інформаційних потреб вчених і спеціалістів всіх галузей народного господарства [18]. Х. Рейнон, естонський дослідник системи ВРІ, зазначає, що значного поширення вона набула в радіоелектроніці, хімічній, автомобільній, харчовій галузях, лісовому господарстві [18].

Упровадження системи ВРІ в роботу наукових бібліотек розпочалося в 70 рр. XX ст. і зумовило початок досліджень із боку бібліотекознавців та бібліографознавців. Одним із перших видань, в якому представлено характерні ознаки прогресивної форми індивідуального інформаційно-бібліографічного обслуговування, був посібник О. Коршунова. Відповідно, основні риси системи ВРІ:

- абоненти системи ВРІ — провідні вчені, спеціалісти або невеликі колективи;
- формування інформаційних вимог у вигляді переліку тем (постійно діючих запитів);
- регулярне доведення бібліографічної інформації до користувачів;
- застосування сучасних технічних засобів механізації й автоматизації;
- постійний зворотний зв'язок;
- забезпечення абонентів первинними документами або їх копіями [12].

Відтак головні ознаки трансформувалися в обов'язкові вимоги до системи ВРІ, а саме:

- повнота бібліографічної інформації;
- розкриття змісту документів за допомогою реферату, анотації;
- оперативність і регулярність інформування;
- постійний зворотний зв'язок з абонентами;
- надання користувачам первинних документів або їх копій при надходженні запиту [11, с. 204].

З огляду на те, що у спеціальній літературі широко і докладно розглянуто основні аспекти традиційної організації системи ВРІ [4; 11; 12], на нашу думку, актуальним є

аналіз досвіду її реалізації із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Флагманом у цьому напрямі є Сполучені Штати Америки, де ВРІ на базі ЕОМ упроваджено з 1958 р. Цю проблематику також досліджували О. Лаврик та І. Юдіна [13; 14; 22]. Фахівці розглянули ресурсні бази ВРІ як ефективної форми інформаційного забезпечення наукових досліджень у 60—90 рр. ХХ ст. і узагальнили сучасні технології цих служб, що, постійно вдосконалюючись, діють і понині.

Сьогодні за кордоном функцію системи ВРІ виконують комерційні інформаційні центри, книговидавничі організації, міжнародні пошукові системи, що пропонують клієнтам надсилання сповіщень про нові надходження до баз даних, колекцій електронних журналів тощо за сформованим тематичним профілем. Проте рівень розвитку системи ВРІ нерівномірний. Російські вчені констатують тенденцію до занепаду цього виду обслуговування, що нині наявний у бібліотеках, де немає доступу до повнотекстових інформаційних ресурсів [14]. Але спеціалісти у сфері інформаційно-бібліографічної діяльності докладають певних зусиль для подальшого вдосконалення сервісу ВРІ, зокрема використовують системи автоматизації бібліотек "ІРБІС" (САБ "ІРБІС") як інструмент аналізу та генерації даних [20]. Підсистема ВРІ призначена для моніторингу постійних запитів користувачів, виконання на їх основі пакетних пошуків у нових надходженнях баз даних онлайн-каталогу і надсилання результатів електронною поштою. Практика довела, що послуга інформування модернізується і стає привабливішою для абонентів. Завдяки автоматичному відбору нових записів скорочується термін підготовки повідомлень, зменшується вірогідність несвоєчасного або неповного виконання запитів. Значні можливості для розвитку системи ВРІ надають інтернет-сервіси, приміром електронна пошта, що спрощує надходження відомостей до клієнта.

Вітчизняний досвід організації вибіркового розповсюдження даних за допомогою нових інформаційних технологій незначний. Зокрема, О. Галицька і Л. Лисенко аналізують роботу системи ВРІ Полтавського університету споживчої кооперації України. Обслуговування відбувається через сервер закладу, на якому створено мережеві папки кожної кафедри, вміст котрих формується із бібліографічних списків відповідно до заявлених викладачами тем [3, с. 16]. У дослідженні І. Маловської та О. Скаченко висвітлено еволюцію становлення науково-інформаційної роботи бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, розглянуто діяльність відділу наукової інформації з підготовки щоденного інформаційного видання "Дайджест з питань політики, економіки, суспільства, освіти, культури та мистецтва" для керівництва ВНЗ на основі аналітичного опрацювання майже 30 сайтів мережі Інтернет [15, с. 16—17]. В. Шекенева та В. Іваненкова дослідили питання організації інформування професорсько-викладацького складу Хмельницького національного університету за допомогою електронної пошти. На основі підготовленої інформації на сайті наукової бібліотеки вишу формується бібліографічна база даних "Вища школа" [21].

Мета статті — висвітлення досвіду організації та функціонування обслуговування абонентів у режимі ВРІ Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Фахівці установи мають значний досвід використання системи ВРІ. Бібліографічне інформування здійснюють спеціалісти відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності (ВНІБД). Серед індивідуальних абонентів: президент НАПН України В. Кремень; віце-президент НАПН України А. Гуржій; члени Президії НАПН України: ака-

дем'як-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих Н. Ничкало, ректор Харківського Державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди І. Прокопенко, головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України О. Савченко, директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України М. Слюсаревський; вчений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих В. Тименко; начальник науково-організаційного відділу І. Регейло. В числі групових — Відділення загальної педагогіки та філософії освіти (наук. керівник — член Президії НАПН академік-секретар О. Сухомлинська), відділ підтримки обдарованості та міжнародного співробітництва Інституту обдарованої дитини НАПН України (наук. керівник — Н. Поліхун).

Виявлення запитів абонентів та визначення обсягу робіт проводиться за допомогою анкет, в яких розміщено блок запитань про абонентів; окреслено тематику наукових досліджень і види матеріалів, за якими здійснюватиметься інформування; періодичність повідомлень; способи надсилання інформації тощо. На основі опитування складається картотека абонентів індивідуального і групового бібліографічного інформування. На кожного з них заведено облікову картку із зазначенням особистих даних та переліком запитів, які цікавлять фахівця.

Аналіз інформаційних потреб свідчить, що тематика пов'язана переважно зі специфікою діяльності абонентів і змінюється відповідно до досліджень, які здійснюють структурні підрозділи НАПН України та окремі науковці. За період від 2000 до 2014 р. фахівці підготували 2571 бібліографічний список, у тому числі 2223 для індивідуальних клієнтів і 316 для групових, за системою ДОК — 210 списків. Наведемо конкретні приклади.

Спеціалісти відділення загальної педагогіки та філософії освіти виконували науково-дослідну роботу з теми "Модернізація освітньо-виховних технологій у підготовці вчителів" (науковий керівник — академік НАПН України І. Прокопенко). Вчені отримували інформацію за темою "Педагогічні, включаючи інформаційні, технології навчання" щодо вдосконалення форм, методів і засобів освіти як складових інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх учителів [8]. Для дослідження проблеми "Наукова організація праці — провідна ідея філософії освіти України в 20-х рр. ХХ століття" (науковий керівник — академік НАПН О. Сухомлинська) було сформовано бібліографічні списки "Філософія освіти" та "Історія педагогіки України в 20-х рр. ХХ століття", які охоплювали питання організації освітньо-виховного простору у визначений період [9]. Для відділення вищої освіти, вчені якого проводили наукову роботу "Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи" (науковий керівник — член-коресподент НАПН України І. Грищенко), фахівці ВНІБД готували ґрунтовні списки за темою "Економіка вищої освіти" щодо проблематики фінансування вищої освіти, підвищення якості освітніх послуг [10]. Завданням лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України була тема "Зміст і методика навчання української літератури на засадах компетентнісного підходу в основній школі" (науковий керівник — завідувач лабораторії С. Паламар); відповідно, співробітники ВНІБД сформували списки стосовно питання виховання літературної компетентності учнів, психолого-педагогічних умов здійснення компетентнісного підходу до вивчення української літератури в основній школі [1]. На запит Інституту соціальної та політичної психології, фахівці якого виконували фундаментальне дослідження за напрямом "Теоретико-методологічні засади психологічної науки",

бібліографи підготували списки за темою "Особливості становлення і розвитку форм соціально-психологічного мислення".

Із 2009 р. у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано диференційоване інформаційне обслуговування керівництва. Під час виконання тем: "Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського", "Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України" — співробітники ВНІБД готували бібліографічні списки "Теоретичні засади формування інформаційних ресурсів, у тому числі електронних".

Система ВРІ реалізується в ручному режимі на основі поточних надходжень до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Особливу вимогу спеціалісти приділяють максимальній повноті бібліографічної інформації. Відповідно, поряд із відбором первинних документів та їх опрацюванням для введення в систему ВРІ фахівці аналізують і поточні бібліографічні джерела щодо матеріалів, які не комплектуються бібліотекою, але відповідають інформаційним потребам абонентів. Для цього використовують український реферативний журнал "Джерело" і покажчики поточної національної бібліографії: "Літопис авторефератів дисертацій", "Літопис книг", "Літопис журнальних статей", "Літопис газетних статей", інтернет-ресурси. Окрім того, задля підвищення ефективності відбору інформації для абонентів за системою ВРІ бібліографи систематично проглядають та аналізують публікації користувачів.

Стосовно зворотного зв'язку з абонентами зауважимо, що у перші роки інформування в режимі ВРІ використовувалися відповідні талони, але не всі читачі повертали їх. Практичний досвід довів, що найрезультативнішою є особиста бесіда з науковцями, у процесі якої вони оцінюють надану інформацію та коригують запити. Перехід на спілкування в режимі он-лайн також сприяв ефективному зворотному зв'язку і поліпшив якість добору релевантної інформації.

На нинішньому етапі розвитку системи ВРІ в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постають проблеми її автоматизації. Широко використовуються можливості електронної пошти, зокрема для розповсюдження анкет та зворотного зв'язку з абонентами, надсилання інформаційних повідомлень користувачам. До послуг клієнтів і електронне доставляння документів, започатковане в установі в 2013 р.

Висновки. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського напрацьовано певний досвід організації бібліографічного обслуговування за системою ВРІ, проте актуальними завданнями є:

— розвиток бібліотечно-інформаційного ресурсу через комплектування власних фондів вітчизняними та зарубіжними документами, враховуючи запити користувачів;

— підвищення інформаційної культури абонентів щодо системи ВРІ;

— поступовий перехід до інноваційних технологій за допомогою програми САБ "ІРБІС", що надасть можливість інформувати клієнтів у підсистемі ВРІ;

— створення інформаційної служби на базі ВНІБД, до функцій якої входять: організація довідкового апарату на допомогу бібліографічному інформуванню; облік бібліографічного інформування; підготовка та надсилання

сигнальних повідомлень; надання абонентам доступу до першоджерел; аналіз ефективності бібліографічного інформування.

ВРІ надає можливість швидко, якісно і в найкоротші терміни забезпечити користувачів необхідною інформацією, а отже, й надалі буде одним із головних видів обслуговування фахівців педагогічної галузі та пріоритетним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Список використаної літератури

1. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2014 рік / НАПН України, Ін-т педагогіки. — Київ : Пед. думка, 2014. — 319 с.
2. Березкина Н. Информационное обеспечение науки Беларуси: от рукописей к электронной библиотеке / Наталья Березкина // Библиотечный вестник. — 2010. — № 1. — С. 49—52.
3. Галицька О. З досвіду організації ВРІ (вибіркового розповсюдження інформації) в автоматизованому режимі / О. Галицька, Л. Лисенко // Библиотечный форум України. — 2008. — № 4. — С. 16.
4. Диомидова Г. Н. Библиография : общий курс / Г. Н. Диомидова. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Кн. палата, 1991. — 242 с.
5. ДСТУ 7448:2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. — Чинний з 29.11.2013. — Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. — 45 с.
6. ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. — Чинний з 29.03.1994. — Київ : Держстандарт України, 1994. — 53 с.
7. Звезинский С. М. Информационное обеспечение научно-технических разработок / С. М. Звезинский. — Ленинград, 1982. — 207 с.
8. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2010 році / НАПН України. — Київ, 2011. — 367 с.
9. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2011 році / НАПН України. — Київ, 2012. — 347 с.
10. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2012 році / НАПН України. — Київ, 2013. — 300 с.
11. Козотков Д. Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, технология, управление : учебник / Д. Я. Козотков. — Санкт-Петербург : Профессия, 2005. — 304 с.
12. Коршунов О. П. Основы общей теории библиографии : учеб. пособие для студентов библиотеч. фак. / О. П. Коршунов. — Москва : Книга, 1978. — 109 с.
13. Лаврик О. Л. ИРИ и ДОР: современное состояние и перспективы развития / О. Л. Лаврик, И. Г. Юдина // Науч.-техн. информ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. — 2008. — № 2. — С. 14—20.
14. Лаврик О. Л. Развитие технологии избирательного распространения информации / О. Л. Лаврик, И. Г. Юдина // Омск. науч. вестн. Сер.: Общество. История. Современность. — 2008. — № 5. — С. 238—243.
15. Маловська І. Еволюція становлення науково-інформаційної роботи бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв / Ірина Маловська, Олена Скаченко // Вісник Книжкової палати. — 2014. — № 1. — С. 16—17.
16. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 року № 2657-ХІІ : [станом на 02.03.2014] // Законодавство України / Верховна Рада України. — Київ, 2014. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 02.04.15). — Назва з екрана.
17. Серова О. Обеспечение доступности информации — важнейшая задача библиотек / Ольга Серова // Библиотечный вестник — 2012. — № 5. — С. 3—7.
18. Рейноп Х. Избирательное распределение информации / Х. Рейноп. — Таллин : [б. и.], 1970. — 133 с.
19. Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. Слободяник ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. — Київ : Ред. журн. "Бібліотечний вестник", 1995. — 267 с.

20. Ушакова О. Б. Использование системы ИРБИС как инструмента анализа обслуживания абонентов ИРИ / О. Б. Ушакова // Науч. и техн. б-ки. — 2010. — № 11. — С. 102—107.
21. Шекенева В. І. Система інформування професорсько-викладацького складу ВНЗ / Шекенева В. І., Іваненкова В. В. // Наукова бібліотека Хмельницького національного університету. — Режим доступу: http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2008/shek_sys.htm (дата звернення 11.03.15). — Назва з екрана.
22. Юдина І. Г. Избирательное распространение информации на базе ВЕБ-сервисов: обзор интернет-ресурсов / І. Г. Юдина // Библиосфера. — 2008. — № 3. — С. 51—56.

Анализується теоретичний підхід к проблемі избирательного распространения информации в Украине и в зарубежных странах. Освещены результаты деятельности Государственной научно-педагогической библиотеки

Украины имени В. А. Сухомлинского по внедрению системы избирательного распространения информации для информационно-библиографического обеспечения индивидуальных и групповых абонентов; определены перспективные направления работы.

The article deals with the analysis of theoretical approach to the problem of selective information dissemination in Ukraine and foreign countries. It describes the results of V. O. Sukhomylnskiy State scientific and pedagogical library of Ukraine activities concerning the introduction of selective information dissemination system for information bibliographic support of individual and group subscribers; the perspective activities in this direction are outlined.

Надійшла до редакції 18 травня 2015 року

УДК 023.4:005

Тамара Кулієва,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
головний бібліотекар НІПБУ

Сучасний менеджер бібліотеки

Стаття присвячена іміджу сучасного менеджера бібліотеки. Відображено основні складники образу керівника, а також головні вимоги до діяльності успішного управлінця.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа, імідж, менеджер, управлінська діяльність.

Менеджмент бібліотечної справи нині переживає серйозну кризу, яка насамперед пов'язана зі скороченням фінансування соціально-культурної галузі. Проте саме книгозбірні формують культурний та моральний вектори розвитку соціуму. На думку Р. Мотульського, "бібліотека як дзеркало суспільства, зрештою, відображає ефективність економіки країни загалом" [5].

Прикметою сьогодення є зростання ролі керівника в управлінні бібліотекою. Епоха Інтернету, свободи інформації та ринкових відносин потребує диференційованого підходу до користувачів, пошуку нових принципів менеджменту, чіткого визначення ролі установи в житті суспільства. Однак практика свідчить, що нові технології не в змозі автоматично вирішувати управлінські проблеми, впливати на економічну ефективність та кадрову політику. На наш погляд, бібліотечний менеджмент насамперед має сприяти адаптації установ до складних соціально-економічних умов.

Успішна діяльність книгозбірні безпосередньо пов'язана із новою конструктивною концепцією управління. Останнім часом вона зазнає суттєвих змін і відходить від традиційних методів з огляду на реалії сьогодення.

Функції сучасного управлінця передбачають діяльність у соціально-психологічному, організаційному, правовому та економічному напрямках, кожен із яких потребує сукупності фундаментальних знань і вмій. Чим більше різноманітних типів управління він використовує, тим ширший арсенал систем і механізмів ефективного менеджменту.

На думку професора І. Суслівської, "у сформованих соціально-економічних умовах управління бібліотечною діяльністю спрямоване на вирішення двосиноного завдання:

збереження бібліотеки як високодемократичного соціокультурного інституту, що виконує адаптаційну місію щодо багатьох прошарків населення, та забезпечення становлення сучасної бібліотеки, спроможної функціонувати в ХХІ сторіччі" [6, с. 66—74].

В умовах трансформації суспільної моделі в Україні виникла об'єктивна потреба у зміні парадигми управління, що передбачає відповідні підходи та методи. Цим вимогам найбільше відповідає теорія і практика сучасного менеджменту. Активний інтерес до нього зумовив формування нового класу фахівців, здатних вирішувати найскладніші проблеми управління бібліотекою. Специфіка завдань визначила особливу роль керівника: це професіонал-менеджер із високим рівнем майстерності, компетентності, морально-особистісних якостей, що дає змогу провадити ефективну діяльність, спрямовану на розвиток установи й співробітників.

Бібліотечний колектив, зберігаючи специфічні особливості, останніми роками зазнав суттєвих змін. Робота з технікою, розширення інформаційних можливостей та опрацювання значного інформаційного потоку сприяли модернізації галузі, переосмисленню місця й ролі професії та спеціальності.

Компетентність, наполегливість, високий інтелектуальний рівень, відповідальність, уміння йти на ризики в нетрадиційних ситуаціях, чутливість до інновацій, здатність долати конфлікти, комунікабельність, прагнення до самовдосконалення, висока працездатність, стійкість до стресів, позитивне ставлення до життя — це не лише перелік вимог до сучасного менеджера, що відрізняє його від управлінців колишньої формації. Це продиктована об'єктивними умова-